

○ De geur van ontplofte violen

- Een theaterdagboek naar aanleiding van Ibrahim Quraishi's installatie *Islamic Violins* -

Dramaturg Laura Karreman was aanwezig bij de opbouw en de uitvoer van de installatie Islamic Violins van kunstenaar Ibrahim Quraishi op het internationale dansfestival ImPulsTanz in Wenen. Islamic Violins was in dit festival een van de prijswinnaars van de Prix Jardin d'Europe. Het was ook het meest controversiële festivalonderdeel. Laura Karreman hield een theaterdagboek bij.

Laura Karreman

Dinsdag 15 juli 2008

“Ik heb vandaag nog maar enkele uren de tijd om in onze werkplaats de definitieve lading te bepalen. Vanavond vlieg ik naar Frankrijk. Daar vandaan ga ik door naar Spanje. Pas overmorgen ben ik weer terug in Wenen.” Christian Sturtzel is een veel gevraagd pyrotechnicus. Daarnaast is hij ook een praatgrage pyrotechnicus. Hij kan geen technisch advies geven zonder te refereren aan allerlei wonderbaarlijke anekdotes uit zijn gehele loopbaan. Onze productie leider Vladimir luistert geduldig. Ik kan het Duits met Oostenrijks accent net volgen en probeer zo goed als het gaat ook Ibrahim een idee te geven van de lijn van het verhaal. Sturtzels eindeloze en razendsnelle woordenstroom beneemt ons bijna zelf de adem: “Het punt is, jullie moeten je bewust zijn van het risico. Ik werk in gevallen waarbij semtex in

objecten geplaatst wordt met drie ladingen. Die noemen we lading 1, 2 en 3. Toen ik vanochtend de proef uitvoerde met lading 1, lagen de resten van de viool in een straal van 10 meter. En we zitten hier met een beperkte ruimte. De ruimte is smal en maar 17 meter lang. Er moet dus voor gezorgd worden dat de toeschouwers tijdens ontploffing op minimaal 10 meter afstand staan van de viool die gaat ontploffen. En ook al staan ze op die afstand, ze moeten dan nog steeds verplicht oogbescherming dragen. Daarbij komt ook nog het geluid van de ontploffing. Deze ontploffing geeft een harde klap, die nog versterkt wordt door de lange glazen wand van de ruimte. Oorbescherming is dus ook verplicht. En ik hoop dat jullie je bewust zijn dat dit hoe dan ook risico's met zich mee brengt. Er zijn ontzettend veel mensen met een gehoorsbeschadiging die maar al te graag dit soort gelegenheden aangrijpen om mensen aan te klagen en vervolgens een vergoeding te krijgen. Zelf heb ik wel eens op mijn eigen kosten een enorme set nagebouwd om een bepaalde ontploffing zo precies mogelijk na te bootsen zodat ik kon bewijzen dat mijn constructie niet de oorzaak was van de gehoorsbeschadiging van een toeschouwer die mij aangeklaagd had. De verantwoordelijkheid ligt bij degene die de ontstekingsknop daadwerkelijk indrukt en diegene moet ook fysiek aanwezig zijn in de ruimte om een zo goed mogelijk overzicht te hebben over de omstandigheden. Ik kan er zeker niet elke dag bij zijn. Dus, het is absoluut noodzakelijk dat we nog een vergunning...” Enzovoort.

Wat Ibrahim wil is ook niet niets. Ook al heeft hij het al eens eerder gedaan. We stuiten op weerstand. En niet alleen bij de pyrotechnicus die de directie van ImPulsTanz ons verplicht heeft toegewezen. Het grondgegeven van de installatie wint

gauw aan bekendheid onder het festivalpubliek. Reacties worden gekenmerkt door een mengeling van weerzin en opwinding. *Islamic Violins* klinkt als: 'Islamic violence' en bestaat uit het systematisch tot ontploffing brengen van 22 violen. Elke dag twee stuks om 12 uur 's middags en middernacht. En dat heet dan een kunstinstallatie?

De vernietiging van een muziekinstrument als een viool is een handeling die moeilijk te beredeneren is. Het is een provocerende handeling, omdat de viool bij uitstek een instrument is dat een onaantastbare plek heeft binnen onze westerse beschaving en cultureel erfgoed. Door de ontploffing van een viool te ensceneren ontstaat er een wonderbaarlijk soort aandacht. Dat is de aandacht voor de schoonheid van de ontploffing zelf. We merken het zelf bij de voorbereiding van de installatie. We hebben gesprekken met Sturtzel over hoe we de violen zo mooi mogelijk kunnen laten ontploffen. We realiseren ons dat in een andere context dit gesprek gevoerd zou kunnen worden door terroristen. Want wat zijn we feitelijk aan het doen? Er is een kleine ruimte waar we een groep van 50 mensen uitnodigen. We verbergen twee ladingen semtex in de violen die in de ruimte hangen. Dan brengen we het hele zaakje met een zo groot mogelijk effectbejag tot ontploffing.

Maar wij zijn natuurlijk geen terroristen. Want die kleine ruimte is niet zomaar een ruimte, maar de zogenaamde *projectspace* van de Kunsthalle van Wenen. En de mensen die deze ruimte binnentreden, zijn van tevoren op de hoogte gebracht van het feit dat er explosies zullen plaatsvinden. De aankondigingen op de ImPulsTanz website en bij de entree van de *projectspace* zijn niet te missen:

AUCHTUNG! ATTENTION! Islamic Violins is an installation during which objects are being detonated. Ear and eye protection is available free of charge to members of the audience at the performance venue. Attendance of the performance is at one's own risk. The organiser emphatically excludes liability for any injuries, defects or damages.

Behalve nieuwsgierig naar de beleving van de explosies zijn de toeschouwers natuurlijk ook benieuwd naar wat die ervaring hen mogelijk duidelijk gaat maken over de denkbeelden van de kunstenaar, Ibrahim Quraishi.

Enkele jaren geleden maakte Ibrahim een lange reis door Marokko, Egypte, Israël, Iran, Tadzjikistan en Pakistan. Het idee voor *Islamic Violins* is een van de dingen die uit die reis is voortgekomen. Onderweg raakte hij steeds meer verontrust door de beperkte interpretaties van eeuwenoude ideologieën en religies die hij op zijn pad tegenkwam. Zo sprak hij met een vrouw uit Tadzjikistan die viool speelde toen ze klein was, maar dat nu niet meer deed omdat het 'not done' was. Natuurlijk, het is moeilijk te ontkennen dat de viool de vorm heeft van een lichaam, een vrouwenlichaam. Maar het is uiterst verwarrend dat deze erotische connotatie en de verwesterlijking van dit instrument voor een vioolverbod hebben gezorgd in landen waar de vroegste vormen van de viool juist oorspronkelijk vandaan komen. Hoe kan het gebeuren dat een object als een viool ineens symbool wordt van iets decadents en slechts? In Pakistan, het geboorteland van zijn ouders, werd Ibrahim geconfronteerd met een ander shockerend fenomeen. Op een dag werd hij uitgenodigd om

openbare executies bij te wonen in een stadion. Hoe kan het zijn, vroeg hij zich af, dat mensen vrijwillig toeschouwer willen zijn van lichamen die vernietigd worden? Hoe kan ik daar artistiek op reageren?

In *Islamic Violins* komen deze twee ervaringen samen in de vernietiging van een muziekinstrument, de viool. De viool is zowel het 'verboden instrument' als het lichaam dat geëxecuteerd wordt in het openbaar – met impliciete toestemming van de aanwezigen. De installatie heet opzettelijk *Islamic Violins*. De titel van de installatie en de installatie zelf provoceren de toeschouwer op meerdere vlakken; maatschappelijk, religieus en omdat de ontploffing werkelijk plaatsvindt. Onze beeldcultuur staat bol van het geweld en tegelijkertijd dringt de hedendaagse westerse angstcultuur ons voortdurend een onveilig gevoel op, met name ten aanzien van terrorisme en het grote onbekende. Maar je kunt alleen weten wat het is als een bom ontploft als je het daadwerkelijk meemaakt. De ontploffingsdampen ruikt en de uiteengereten lichamen ziet.

Maandag 21 juli 2008

Op maandagmiddag twaalf uur staat het eerste publiek voor de deur van de Kunsthalle. Het is een apart tijdstip voor een première. Na 16 minuten wordt de eerste viool opgeblazen, na opnieuw een interval van 16 minuten volgt de tweede. De kop is eraf. De eerste twee van de betoverend prachtige hangende rij van bij elkaar 22 violen zijn verdwenen. Hun ledematen zijn verspreid over de ruimte. Naderhand is het moeilijk de twee lijken precies te identificeren. Want ze leken zoveel op elkaar. Ze maakten wel een ander geluid. Maar dat geluid valt nu niet meer te bespeuren. Er is alleen nog de herinnering aan dat

geluid in de vorm van een cd. Na het vertrek van het publiek verzamelen we met het team de stoffelijke resten. Samen met de eigen, persoonlijke soundtrack van de viool stoppen we ze in bescheiden houten lijkkasten, die wel wat weg hebben van gladgeschuurde wijndozen. De kisten zetten we neer op de vloer onder de vioolresten die nog aan het plafond zijn blijven hangen.

Het *Islamic Violins* team is een wonderlijke formatie die alleen werkelijkheid heeft kunnen worden door de verbeeldingskracht en intuïtie van Ibrahim. Het team bestaat uit een Parijse muzikant en componist NORSCQ (roepnaam 'Jean-Louis'). Het is een oude vriend van Ibrahim, nog uit de tijd dat hij actief was in Parijs onder de gezelschapsnaam Faim de Siècle. Tweede man is de Oostenrijkse technicus Sebastian Bauer ('Basti'), waar Ibrahim eerder mee samenwerkte aan zijn opera project *Saray – Mozart alla turca*. Ook sinds deze opera deel van het team is de Servische, maar in Berlijn wonende productieleider Vladimir Petkovic ('Vlad' of 'Vladi'). Ikzelf ben sinds enkele maanden Ibrahim's sparring partner voor dramaturgische zaken en wilde dit project absoluut aan den lijve ervaren. En dan is er natuurlijk nog Ibrahim Quraishi zelf. Hij is als zoon van Pakistaanse diplomaten geboren in Kenia, groeide op in New York, werkte jaren over de hele wereld, in het bijzonder in Parijs, en is nu gevestigd in Amsterdam. Hij is overal en nergens thuis en heeft met een aanzienlijke groep mensen over de hele wereld langlopende en intensieve samenwerkingen opgebouwd. De plekken op de wereld waar hij deze mensen in een betekenisvolle context kan verzamelen zijn de plekken waar hij zich het meeste thuis voelt.

Dinsdag 22 juli 2008

Ons festivalritme wordt al gauw strak gedirigeerd door het bizarre ontploffingsschema. Om 12 uur 's middags en om middernacht ontploffen we elke keer twee violen, dus vier per dag. 's Ochtends ontbijt ik in ons appartement in het Tweede District. Vervolgens fiets ik over de brug van het Donaukanaal naar de Kunsthalle die midden op de Karlsplatz in Wenen staat. Het team verzamelt. We zorgen dat de violen er mooi bij hangen en er geen resten meer op de vloer liggen. NORSCQ legt de laatste hand aan de voorbereiding van de soundtracks van de violen.

De voorbereiding van de muziek vraagt om nadere uitleg: voor elke viool maakt NORSCQ een eigen muziekscore. Elk individu krijgt haar eigen karakter. Deze composities leidt hij af van een brede verzameling populaire westerse 'classics'. De bij elkaar 22 verschillende tracks zijn gebaseerd op onder andere Edith Piaf's 'Non, je ne regrette rien' tot ABBA's 'The Winner Takes It All' en van Stravinsky's 'Rite of spring' tot 'Blue Danube' van Strauss. Een bonte mix van 'klassieke' muziek dus, die symbool staat voor zowel de populaire als traditionele muziektraditie van Europa. De melodieën zet NORSCQ over naar vioolmuziek en vervolgens bewerkt hij ze tot 16 minuten durende tracks. De melodieën heeft hij aan het begin van de track zodanig vertraagd dat het nummer waaraan gerefereerd wordt nauwelijks te herkennen is en er een abstract vioolgeluid ontstaat. Pas tegen het eind van de 16 minuten, als de ontploffing van de viool nadert, wordt de melodie herkenbaar voor het publiek. Dan volgt de explosie. En stilte. Hierna start de melodie van de volgende viool. Maar die nieuwe melodie wordt telkens onderbroken door de echo's van de explosie en de melodie van de eerdere viool. Samen

met de brokstukken die verspreid liggen over de ruimte, wordt de plotselinge afwezigheid van de viool dus ook nog steeds hoorbaar aanwezig gemaakt voor de toeschouwers.

Tijdens de performance gaat het als volgt. Het publiek komt de ruimte binnen. NORSCQ, Basti en Vlad zetten hun stopwatches gelijk op 16 minuten. Tijdens de performance zit NORSCQ in een andere ruimte. Zodra hij de explosie hoort stopt hij de track van de viool en start na de korte stilte de soundtrack van de tweede viool die vervolgens gaat ontploffen, samen met het geluid van de herinnering of 'echo' van de eerste viool. Na de ontploffing van de tweede viool verlaat het publiek geleidelijk de ruimte en beginnen wij met onze bergingswerkzaamheden. We lunchen gezamenlijk in de stad. 's Avonds bezoek ik voorstellingen op het festival, maar na afloop keer ik altijd terug naar de Kunsthalle voor de ontploffingen om middernacht.

Woensdag 23 juli 2008

Om 16 minuten na 12 uur 's middags staat mijn hart 5 seconden stil van schrik. Er is net niet één viool ontploft, zoals de bedoeling was, maar drie violen tegelijkertijd. Hoe is dit in vredesnaam mogelijk? De pyrotechnicus had ons bezworen dat dit uitgesloten was. De straal van 10 meter afstand is bij lange na niet gehaald. Een van de toeschouwers stond op een meter afstand van de dichtsbijzijnde viool die per ongeluk ontplofte. Ze kreeg een onderdeel tegen haar hoofd, maar is niet gewond. Niemand is gewond. Godzijdank. Het publiek had weinig door maar wij zijn ons rotgeschrokken. Vooral Basti, die vandaag de ontstekingsknop indrukte. De pyrotechnicus wordt ogenblikkelijk opgetrommeld, maar die

blijkt nog verbaasder dan wijzelf. Vanavond geen ontploffingen. Dit vereist nader onderzoek.

Donderdag 24 juli 2008

Slecht nieuws vanochtend. Een van onze trouwe publieksbegeleiders en een van de hoofdtechnici van het festival die gisteren beide aanwezig waren bij de drie tegelijkertijd ontplofende violen hadden last van gehoorsklachten. Na nader onderzoek in het ziekenhuis blijkt dit gelukkig mee te vallen. De festivaldirectie gaat in noodberaad samen met Sturtzel. De uitslag is gelukkig positief. *Islamic Violins* mag doorgaan, maar we moeten wel extra veiligheidsmaatregelen nemen. De violen moeten voor de voorstelling telkens apart worden aangesloten. En het publiek moet tot elke viool voldoende afstand houden. Ook al zijn we blij met dit nieuws, het team is nog steeds aangeslagen. De violen zijn tijdens de voorbereiding door Vlad en Basti met zoveel zorg geprepareerd. Ze zijn ontsnaard, geschuurd, open gezaagd, dichtgemaakt, geverfd. En daarna weer nauwkeurig met snaren bespannen. Na de gebeurtenis van gisteren voelt het bijna alsof de instrumenten zich tegen ons gekeerd hebben. Alsof ze zich te veel geïdentificeerd hebben met hun rol. Maar in plaats van slachtoffers ineens vooral daders wilden zijn. Zoals zelfmoordterroristen.

Vrijdag 25 juli 2008

In de loop van de week kan ik steeds beter duiden hoe de installatie werkt. Waarom het een installatie is die daadwerkelijk ongemakkelijk maakt. Het zit hem in de tweede viool die ontploft. Het publiek heeft de eerste viool zien ontploffen. Enkele minuten na die eerste ontploffing wordt hen opnieuw gevraagd of ze hun oor- en oogbescherming willen

opzetten. Het kan niet anders dan dat elke toeschouwer nu precies weet wat er gaat gebeuren. Misschien weten ze niet precies welke viool het gaat zijn, maar ze weten wel dat er weer een gaat ontploffen. Maar ze doen niets om het te voorkomen. Net nog waren ze getuige van zinloos geweld op een muziekinstrument. Diezelfde handeling staat nu weer te gebeuren. Met hun medeweten. Dat maakt hen – ook in hun passieve houding - medeplichtig. Ze staan er bij en kijken ernaar. Ze zijn niet in staat om ergens anders heen te kijken. Ze willen de ontploffing zien. Ze willen hem nu beter zien dan net, want toen ging het zo snel. En ze willen de sensatie van de enorme klap van de ontploffing opnieuw beleven. Ze hebben het recht om te zeggen dat het niet mag gebeuren. Dan zou er een discussie kunnen ontstaan. Maar niemand zegt wat. En Edith zingt: 'Je répars à zéro... Non! Rien de rien... Non! Je ne regrette rien...'. *EXPLOSIE*. En stilte.

Zaterdag 26 juli 2008

Vandaag is het tijd voor de laatste violen. Op zaterdagavond hangen er nog twee intact boven de grond. Het stoffelijke overschot van de andere twintig is keurig verzameld in de kleine kisten op de grond. Allemaal wachten ze op het laatste afscheid van het festivalpubliek dat deze week in grote getale getuige is geweest van hun executies.

Waar ik mijzelf telkens weer over verbaasde was dat, elke keer opnieuw, de klap van de explosie verdween in een, alle betekenis absorberende, leegte. Een leegte waaraan betekenis toekennen onmogelijk was. Terwijl voor de explosie mijn verwachting altijd weer hooggespannen was. Veel van die toeschouwers heb ik meerdere malen zien terugkeren. Misschien hadden zij net als ik moeite met het precies duiden

van de kern van die leegte. En dachten ze meer te weten te komen door het vaker mee te maken.

Nu, aan het eind van deze bizarre week van rituele viooloffers, probeer ik onder ogen te zien wat daar zo moeilijk aan is. Het heeft niet alleen te maken met het probleem van de enscenering van geweld, maar het gaat ook veel directer over de vraag wat geweld is. Filosoof Hans Achterhuis definieert het in zijn recente boek *Met alle geweld* als volgt: 'Het min of meer intentioneel toebrengen of dreigen toe te brengen van schade aan mensen of voorwerpen'. Daar lijkt in *Islamic Violins* duidelijk sprake van te zijn. Al is er hier natuurlijk wel sprake van een bredere intentie. De intentie hier is niet alleen het toebrengen van schade op zichzelf, maar juist het creëren van een bijzondere ervaring van geweld. *Islamic Violins* roept geweld op waarbij je stil blijft staan. Het zet je aan het denken over menselijke mechanismen in de 'echte' wereld waaraan niemand zich lijkt te kunnen onttrekken. Over de perversiteit van de esthetisering van geweld. Over toekijken, maar niet ingrijpen. Iets wat wij niet alleen doen voor de televisie, maar ook op straat. En, ten slotte, over onze hooggespannen verwachtingen en sensatiebelustheid als het gaat over oorlog en geweld. Totdat wijzelf een aanslag meemaken. Want dan blijkt het ineens nergens meer over te gaan. Alleen over leegte.

Laura Karreman (1982) voltooide de Bacheloropleiding Theater, Film-en Televisiewetenschap aan de Universiteit Utrecht en vervolgens de Onderzoeksmaster Kunstwetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam, beide cum laude. In haar masterscriptie analyseerde ze het gebruik van lichaamsmetaforen

in theatervoorstellingen van Ivana Müller en Marijs Boulogne. Op het moment werkt ze onder andere bij Theater Frascati aan contextprogrammering en projecten voor theatermakers.

Islamic Violins van Ibrahim Quraishi was van 21 tot en met 26 juli 2008 te zien op het internationale dansfestival ImPulsTanz in Wenen, als onderdeel van het programma *[8:tension]+ Young Choreographers' Series*, samengesteld door Christa Spatt. De foto's in dit artikel en op de cover zijn gemaakt door Laura Karreman.